

(1909-2003)

El primer semestre de 2003 s'ha emportat eminents historiadors, millor dit, mestres en l'art de fer història en l'àmbit hispà i català, que havien arribat a superar els noranta anys: Antonio Domínguez Ortiz (Sevilla 1909), Miquel Batllori Munné (Barcelona 1909) i Pierre Vilar (Frontignan, Llenguadoc 1906). El Comitè de Redacció d'*Estudis Romànics* de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans m'ha fet la confiança de redactar la necrologia de Miquel Batllori, membre de l'Institut des de l'any 1947, com ho era també Pierre Vilar (1961); agraeixo de tot cor aquesta confiança.

Redactar la necrologia sobre una persona a la qual un s'hi ha sentit vinculat durant més de quaranta anys (Roma 1962) no és fàcil. És cert que hom ha pogut adquirir un coneixement més profund de la persona, però també és cert que és més fàcil caure en el to de l'hagiografia, que certament el pare Batllori no voldria de cap manera. La necrologia d'un home públic com ho era Miquel Batllori (Barcelona 1 d'octubre de 1909 - 9 de febrer de 2003 Sant Cugat del Vallès) no deixa de ser un assaig d'història biogràfica i, per tant, la distància afectiva del que l'escriu sempre podria ajudar a obtenir l'objectivitat necessària.

Nascut a Barcelona, la seva formació de jove es féu al col·legi del jesuïtes del carrer de Casp, d'on passà a la Universitat de Barcelona per a cursar-hi com alumne ordinari la llicenciatura d'història i com alumne lliure la de dret (1925-1928); culminaria la carrera acadèmica amb el doctorat obtingut a la Universitat de Madrid, perquè no hi havia cap altra possibilitat (1941). En acabar les llicenciatures ingressà a la Companyia de Jesús i féu el noviciat a Gandia (1928-1930), passant després a Veruela (Saragossa) pels estudis de filosofia, que es veieren truncats per la dissolució de la Companyia en l'adveniment de la II República. A Itàlia (Avigliana i Sanremo) realitzà els estudis eclesiàstics (1932-1939), que culminà a Oña (1940). Començà, malgrat per força, la seva etapa docent al col·legi de Montisí a Palma (1941-1947). Cada un d'aquests passos ha deixat la seva petjada en la tasca investigadora de Miquel Batllori: Gandia li obrí el camí als estudis sobre els Borja (segle XV endavant), les biblioteques italianes a l'obra dels jesuïtes expulsats d'Espanya en el segle XVIII seguint el treball del pare Ignasi Casanovas, i Mallorca l'animà a apropar-se d'una banda al lul·lisme i de l'altra a personatges històrics com el bisbe Jubí i les seves aportacions a Trento (segle XVI).

Fixar de forma exhaustiva la seva aportació a la història és, avui, cosa fàcil. Són molts els elencs bibliogràfics fets al llarg del darrer període de la vida de Miquel Batllori. D'ells en destaquen principalment tres. Mario Colpo va publicar «Bibliografia de Miquel Batllori 1928-1979. Complementi 1979-1982» a la Miscel·lània *Studia Historica et Philologica in Honorem M. Batllori*¹ (Roma 1984) patrocinada per l'Institut Espanyol de Cultura de Roma amb motiu

1. *A Pliegos de cordel III* (Roma 1984), p. 869-962.

dels seus setanta cinc anys. S'afegí posteriorment la revista barcelonina *Anthropos*² amb un complement bibliogràfic amb el títol *Miquel Batllori. Una historiografia puntual de la cultura occidental*, acompanyat d'una entrevista realitzada per Susanna Borràs. Finalment, la més completa serà, lògicament, la que ocupa bona part del volum xx, darrer de l'*Obra Completa* (València, editorial Tres i Quatre, 1993-2004), feta sota la cura d'Eulàlia Duran i Josep Soler-vicens, i gràcies a l'esforç d'Eliseu Climent, que en comentar la mort de Miquel Batllori escrivia a *La Vanguardia* de l'endemà del traspàs que «amb el Pare Batllori tots hem sigut més i hem d'estar-li agraïts; avui estem una mica més sols».

Des dels seus setanta anys i a mesura que s'anava convertint en un dels membres del «Club d'historiadors veterans» sempre renovats i renovadors, treballadors infatigables de la història, Miquel Batllori ha estat objecte de l'atenció de molts intel·lectuals procedents dels múltiples camps de la cultura que ell ha conreat des de 1928, quan publicà la seva primera obra fins al febrer de 2003 quan a les vigílies de la seva mort, en acabar de corregir les darreres gallerades del volum xix de l'*Obra Completa* va poder dir, com l'ancià Simeó a les portes del temple de Jerusalem, que ja es podia morir perquè havia culminat la seva obra. Però com passa amb els mestres també s'ha volgut conèixer la seva persona, el seu pensament sobre múltiples coses i les seves experiències vitals d'un home que, gràcies a Déu, va poder conservar la seva total lucidesa fins a pocs moments abans de cloure els ulls, tan avesats a descobrir els secrets de la història per obrir-los a la contemplació d'Aquell que era per a ell, la Saviesa eterna i infinita, a la llum de la qual havia volgut sempre viure la quàdruple vocació de creient (1909), de jesuïta (1928), de prevere (1940) i d'investigador (1943).

Cronològicament va començar a fer-ho la *Miscel·lània entorn de l'obra del pare Miquel Batllori* (Generalitat de Catalunya 1991). L'Institut d'Estudis Catalans organitzà i publicà *Jornades sobre l'Obra de Miquel Batllori* (Barcelona 1998) i dos anys després Agustí Alcoberro publicava una aproximació biogràfica més enllà de l'anàlisi de l'obra escrita.³ Seguí la que podríem considerar l'autobiografia autoritzada, publicada sota la fórmula de converses, recollides per Cristina Gatell i Glòria Soler.⁴ El grup Saó, de València, volgué també fer-se ressò de l'*Obra completa* i publicà un recull d'estudis miscel·lanis sobre Batllori.⁵ La darrera aportació per a interpretar la seva figura és l'entrevista, feta per Llorenç Gomis i J. Pérez, i publicada a *El Ciervo*, març del 2003, però que havia estat realitzada el 12 de novembre de l'any anterior⁶.

Aquesta entrevista pot servir-me com a eix vertebrador per a la presentació dels punts referencials que configuraren en part el pensament de Batllori. Miquel Batllori reconeixia la seva tendència a la poesia, de la que era un lector freqüent, però finalment en el dilema d'inclinar-se per l'estudi de la literatura, que també l'abellia, o de la història «que era una base per a tot» va optar per aquesta segona perquè «la història li semblava que era el rerefons de tot i la secció més científica» de la carrera de lletres. Dels clàssics antics que Batllori s'emportaria a una illa llunyana serien les obres de Valeri Màxim, de Ciceró —tot i que aquest cal llegir-lo a Roma— i Horaci. Recomanava la lectura diària de capítols de la *Divina Comèdia*, del *Quixot*, de *I promessi sponsi* i no tenir mai gaire lluny ni Baltasar Gracián —un dels camps preferits de la seva investigació— ni Aleksei Nikolajevic Tolstoi, ni Mikhajlovic Dostoyevski. No mancaven en les seves recomanacions autors, alguns dels quals coneixia personalment, com

2. Número 112 (setembre 1990) p. 18-35-

3. ALCOBERRO, Agustí: *Miquel Batllori. L'obra fecunda i original d'un historiador de la cultura i de l'Església a Catalunya, Europa i Hispanoamèrica*, Barcelona (Fundació Catalana per a la Recerca) 2000, 153 p.

4. BATLLORI, Miquel: *Records de quasi un segle recollits per...*, Barcelona (Quaderns Crema) 2000, 354 p.

5. *La saviesa de Batllori*, València (Saó) 2001, 185 p.

6. *El Ciervo*, Barcelona (marzo 2003) p. 7-12.

Eugeni d'Ors, Rafael Alberti, Frederico Fellini, León Felipe i Juan Ramón Jiménez, amb qui es mostrava bastant més crític. Dels llibres d'història en la seva etapa formativa destaca Batllori la *Historia de España* de Rafael Altamira com la «primera historia global de España que tenemos», i les altres aportacions importants són per a ell l'obra d'Antonio Ballesteros, qualificada això sí de molt desigual, i les aportacions de Jaume Vicens Vives (1910-1960), l'home que al costat de Benedetto Croce (1866-1952), a qui va conèixer ja en la primera etapa italiana, i d'Anselm Albareda (1892-1966), assenyalada com els seus amics mentre visqueren. Els referents catalans del seu pensament, deia Batllori als seus entrevistadors, són Jaume Balms, Josep Torras i Bages, Joan Maragall, mentre que, de Jacint Verdaguer, destaca sobretot *Tradicions i fantasies* i *Excursions i viatges*, escollits per la seva mare perquè els seus fills aprenguessin el català, ja que la llengua materna era la castellana, pel seu origen cubà. Lloc propi en la biografia de Batllori ocupa el jesuïta Ignasi Casanovas (1872-1936), impulsor del Foment de Pietat Catalana i creador de la Biblioteca Balms (1923), imaginada com una futura universitat catòlica de Catalunya; en la nota biogràfica, signada pel propi Batllori, aquest el qualifica d'historiador de la cultura, el mateix títol amb el qual ell s'autoqualificava gairebé sempre.

L'acció d'historiador —investigador i docent— del pare Batllori se centra principalment a Roma: l'Institut Històric de la Companyia de Jesús, del qual en fou director (1954-1957), la revista *Archivum historicum Societatis Jesus* de la que en fou director en dues etapes (1951-1969 i 1974-1981), la docència a la Pontifícia Universitat Gregoriana (1952-1981, jubilació) on professà Història Eclesiàstica de l'època moderna i Història d'Amèrica.

Altres punts de referència de la seva actuació —mai era un simple figurant— cal situar-los en les societats acadèmiques de diversos camps. La Reial Acadèmia de Bones Lletres, de Barcelona, de la que fou elegit membre corresponent per Palma de Mallorca (1942), i en traslladar-se a Roma hi adquirí la categoria de corresponent estranger (1947) i en retornar a Barcelona en fou elegit per aclamació Acadèmic Honorífic (1997). La Real Academia de la Historia l'incorporà com acadèmic numerari (1957). Més de dotze Acadèmies històriques de països sud-americans l'adscribiren entre els seus membres, premiant així la seva investigació americanista, iniciada per mandat dels seus superiors per a finalitzar l'obra del també jesuïta, Pedro de Leturia, i que ell va ampliar al període de la independència. La Societat Arqueològica Lulliana el considerava membre d'honor i la Unió Acadèmica Internacional com a membre actiu.

Fou també membre del Comitè de Ciències Històriques d'Espanya (1955) i del Vaticà (1964), i a partir d'aquest càrrec formà part del Bureau del Comitè Internacional de Ciències Històriques (1960-1970), màxim organisme que aplega els historiadors de tots els camps i convoca periòdicament els Congressos Internacionals de Ciències Històriques. També formà part de la Comissió Internacional d'Història Eclesiàstica Comparada.

Fruit d'aquest bagatge intel·lectual i vital, acompanyat del constant esforç d'investigació i de coneixement de la bibliografia són el seu miler de títols, aplegats ara en l'*Obra Completa*, de la qual l'editor, l'infatigable Eliseu Climent, ha dit que és «una de les millors aportacions d'un dels més grans humanistes catalans del segle xx». L'haver comptat amb el propi autor ha fet que no es tracti d'una simple reproducció sinó d'una sistematització que permet veure la configuració del seu pensament sobre punts cabdals de la història de la cultura. Cal afegir-hi la preparació del *Diplomatari Borja*, estructurat en una cinquantena de volums, del qual el primer ha aparegut als tres mesos de la mort de Batllori.

Recollint i completant una afirmació del propi Batllori, Josep M.ª Margenat ha escrit: «Batllori fou, com català, medievalista; com a jesuïta, modernista; com a espanyol, americanista i gracianista; com a europeu, historiador de la Il·lustració; com a home del seu temps, contemporanista», i també «català com Lull, jesuïta com Gracián, europeu com Croce, home

del seu temps com Vidal i Barraquer». ⁷ Ambdós judicis són una bona mostra de descriure la interactivitat en l'obra batlloriana, del ser i el fer de Miquel Batllori. La reorientació en la valoració de la família Borja, la distinció entre Humanisme i Renaixement, el concepte de Pre-Il·lustració entès no pas en sentit cronològic sinó conceptual, la llibertat de l'historiador eclesiàstic en fer us del mètode històric enfront del mètode teològic ⁸ són algunes de les seves aportacions a la història de la cultura.

No és gens estrany que aquesta àmplia i profunda obra hagi estat premiada amb guardons importants. En la línia universitària hem de dir que el camí s'obre amb el doctorat honoris causa de la Universitat de València (1977) i arriba fins al solemne acte celebrat a l'església de Santa Maria del Mar (Barcelona) el dia 23 de maig de l'any 2002, en el qual onze universitats aplegades en l'Institut Joan Lluís Vives li atorgaren un doctorat honoris causa col·lectiu, fet nou en la història de la concessió d'aquest guardó acadèmic.

Altres guardons amb què la societat ha premiat en vida la producció cultural de Miquel Batllori han estat: el Premio Nacional de Historia (1980) per l'obra *Humanismo y Humanismos* (Barcelona 1979), i la Lletra d'Or per *A través de la història i la cultura* (Barcelona 1979), la Medalla d'or de la Generalitat de Catalunya (1985), que ja li havia concedit la Creu de Sant Jordi, el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1990), Premi Príncep d'Astúries en Ciències Socials (1995) i el Premi Nacional de les Lletres (2001).

Fins aquí he parlat del que Miquel Batllori ens ha deixat escrit, però queda un altre camp important a posar en relleu: el seu mestratge personal, configurat per la cordialitat amable, l'exigència en la investigació, l'obertura cultural, l'estil elegant, harmoniós, precís i clar; Josep Solervicens no ha dubtat a escriure que aquest mestratge és el seu llegat sempitern i José Enrique Ruiz-Domènec ha dit que fou «mestre en cada moment». Entorn d'una dotzena de doctors hem tingut la sort de gaudir d'aquest mestratge en el treball de la nostra tesi doctoral. Molts d'altres n'han pogut fruit amb la seva presència en els Congressos celebrats a Catalunya: els Congressos de la Corona d'Aragó, en tres dels Congressos d'Història Moderna de Catalunya (Barcelona, 1984, 1988, 1993), el I Congrés d'Història de l'Església a Catalunya (Solsona 1993). Amb les seves intervencions, sobretot quan comentava les comunicacions d'estudiants, novells en el camp de la investigació, procurava animar-los i, si calia corregir alguna cosa, ho feia fent sentir al comunicant la necessitat de canviar-la, d'ampliar-la, d'aprofundir-la.

Vull, en acabar aquesta necrologia, vincular aquest mestratge a Catalunya, ja que la majoria de la dotzena de doctorands érem fills dels Països Catalans. Ell està en l'origen, encara en l'etapa eixorca del franquisme, d'una nova escola d'història eclesiàstica a Catalunya o com a ell més li agradava, d'història religiosa. Aporto la meua experiència personal. Fa més de quaranta anys que vaig conèixer el pare Miquel Batllori. Estava a punt d'acabar el bienni per obtenir la llicenciatura d'història eclesiàstica a la Facultat d'Història de la Pontifícia Universitat Gregoriana, de Roma, i vaig anar a demanar-li si volia dirigir-me l'exercici escrit per a la llicenciatura i també la tesi doctoral. Així vaig començar a tenir tracte amb ell, un tracte que ha durat fins aquests darrers temps, en que ha viscut a Barcelona, perquè quan sabia que jo tenia alguna intervenció pública, gairebé sempre el tenia d'amable oient i després, de crític encoratjador. A Roma normalment ens vèiem els diumenges, al capvespre. Gairebé sempre em parlava de tot —estàvem en plena etapa del Concili Vaticà II (1962-1965)— i quan ja s'acabava el

7. *L'Arxiu Vidal i Barraquer (1931-1936)*, Abadia de Montserrat 1971-1993, començava a aparèixer quatre anys abans de la mort del general Franco i set anys abans que arribessin a la catedral primada de Catalunya les despulles del «cardenal de la pau» (1978).

8. Aquesta qüestió l'enfrontà amb el notable historiador i bon amic seu, Hubert Jedin.

temps havia de recordar-li que havíem de parlar de la tesi. De cap manera vol dir això que fos un director superficial, perquè després, quan li portaves el text escrit, et corregia no sols el text sinó fins i tot els errors que s'havien colat en la mecanografia. De les seves entrevistes en sorties sempre engrescat a continuar en la investigació històrica, de vegades força àrida. Era el mestratge d'un home que s'autodefinia «jesuïta atípic, radicalment catòlic liberal i decididament català i democràtic» i afirmava que el seu mètode era el «positivisme agnòstic però no escèptic», això traspuava a les converses en les quals alguns hem anat adoptant criteri sobre moltes coses de la vida, fent realitat la dita que «la història és la mestre de la vida». Acompanyant-ho amb altres dels seus criteris: cap separació entre la cultura religiosa i la cultura profana, història religiosa més que no eclesiàstica, militància contra la postura de considerar la cultura eclesiàstica com una subcultura, història de l'Església però amb criteris històrics no pas teològics. Eliseu Climent escrivia l'endemà de la mort de Batllori que les virtuts a destacar en ell eren el sentit de la saviesa, el distanciament de les coses, la matisació en els judicis, l'equilibri i la ironia a la vegada, però sobretot la paciència activa.

Miquel Batllori, «un historiador senyor i un senyor historiador» en paraules d'Hilari Raguier, és l'anella que ha unit molts de nosaltres a la tradició més vàlida d'historiadors catalans amb obertura universal. Tant de bo que aquesta anella perduri i sapiguem transmetre-ho a les noves generacions d'historiadors.